

ЖАЛАЛ-АБАД ОБЛУСТУНДАГЫ МИГРАЦИЯЛЫК ЖУРҮМДӨРДҮН ЭТНИКАЛЫК КУРАМЫ

Топчубаев Аширбек Бердибекович, г.и.д., доцент, А. Мырсабеков атындагы Ош мамлекеттик педагогикалык университети, Ош ш., Кыргыз Республикасы

Акбар кызы Азатгул, ТИББ(з)-1-23

Топчубаева Джамиля Турдалиевна, ТИББ(з)-1-23

Аннотация: Изилдөөнүн жыйынтыктары көрсөткөндөй, облустун калкы социалдык-экономикалык абалын оңдоо максатында жаңы жумуш орундарын жана кирешенин жаңы булактарын издеп, жакынкы жана алыскы мамлекеттерге миграциялык кыймылы күчөдү. Жыйынтыгында, славян тилдүү этностордун саны азайып, түпкүлүктүү калктын саны көбөйдү. Түрктөр, татарлар жана немецтер жана башка этностор кете башташты, себеби алар тарыхый мекенине кайтууну максат кылып жүрүшкөн, кетүү мүмкүнчүлүгү пайда болгондор, максаттарын ишке ашырышты. Мындан социалдык-экономикалык жана саясий системанын өзгөрүүсү экономикага жана демографиялык жүрүмдөргө түздөн-түз таасир этүүсү көрүнүп турат.

Маанилүү сөздөр: калк, миграция, миграциялык активдүүлүк, миграциялык агым, этникалык өзгөчөлүк

ЭТНИЧЕСКИЙ СОСТАВ МИГРАНТОВ В ДЖАЛАЛ-АБАДСКОЙ ОБЛАСТИ

Топчубаев Аширбек Бердибекович, д.г.н., доцент, Ошский государственный педагогический университет имени А. Мырсабекова, Ош ш., Кыргыз Республикасы

Акбар кызы Азатгул, ТИББ(з)-1-23

Топчубаева Джамиля Турдалиевна, ТИББ(з)-1-23

Аннотация: Результаты исследования показывают, что население региона ищет новые рабочие места и новые источники дохода с целью улучшения своего социально-экономического положения, увеличилась миграция в ближние и дальние страны. В результате количество славяноязычных этносов уменьшилось, а численность коренного населения увеличилась. Турки, татары и немцы и другие этнические группы начали уезжать, поскольку стремились вернуться на свою историческую родину, а те, кто имел возможность уехать, выполнили свои цели. Из этого ясно, что изменения в социально-экономической и политической системе оказывают прямое влияние на экономику и демографическое поведение.

Ключевые слова: население, миграция, миграционная активность, миграционный поток, этническая идентичность.

ETHNIC COMPOSITION OF MIGRANTS IN JALAL-ABAD REGION

Ashirbek B. Topchubaev, Doctor of Geography, Associate Professor, Osh State Pedagogical University, Osh highway, Kyrgyz Republic

Akbar kyuzy Azatgul, TIBB(z)-1-23

Jamilya T. Topchubaeva, TIBB(z)-1-23

Abstract: The results of the study show that the population of the region is looking for new jobs and new sources of income in order to improve their socio-economic situation, migration to near and far countries has increased. As a result, the number of Slavic-speaking ethnic groups decreased, and the number of the indigenous population increased. Turks, Tatars and Germans and other ethnic groups began to leave as they sought to return to their historical homeland, and those who were able to leave fulfilled their goals. From this it is clear that changes in the socio-economic and political system have a direct impact on the economy and demographic behavior.

Keywords: population, migration, migration activity, migration flow, ethnic identity.

Калктын миграциясы өлкөбүздүн экономикалык, социалдык, демографиялык жана этникалык жүрүмдөрүнө белгилүү деңгээлде таасирин тийгизет. Ар түрдүү улуттагы элдердин жер которуусу, өлкөнүн аймагындагы элдердин жайгашуусундагы өзгөрүүлөргө шарт түзөт. Башкача айтканда, шаардын жана айылдын социалдык жана улуттук түзүлүшүн өзгөртөт, улуттар аралык мамилелердин мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтет, улуттардын ортосундагы аралаш никелердин көбөйүшүнө алып келет. Ошондой эле мигранттар көчүп келген чөйрөгө өз улутунун психологиясынын, маданиятынын, тилинин, турмуш-тиричилигинин кээ бир элементтерин өздөрү менен кошо алып келишет. Статистикалык маалыматтарга таянсак, Жалал-Абад облусундагы калктын миграциясы акыркы мезгилдерде кээ бир этникалык өзгөчөлүктөргө ээ болду. Кыргыз Республикасы КМШ өлкөлөрү менен мамлекеттик чек араларын салыштырмалуу ачык кармагандыктан, ошондой эле иммиграциялык контролдун жетишсиздигинен, мыйзамсыз мигранттардын ыксыз көбөйүп кетишине, акыры келип түштүк аймактарындагы эл аралык уюшкан бандалык топтордун кирип келишине түрткү болду. Андыктан, мамлекеттик деңгээлде чек ара маселеси боюнча олуттуу иш-чараларды жүргүзүү зарылчылыгы туулду.

Жогоруда, биз белгилегендей, Жалал-Абад облусунун аймагында 80 ден ашуун улут жашайт. Миграциялык жүрүмдөрдүн жана демографиялык абалдын начарлаганынын натыйжасында, акыркы он жылдыкта облуста калктын курамында улуттук өзгөрүүлөр болгон. Кыргыз улутунун саны 154,2 миң адамга өскөн же 34 %, өзбектер 36,3 миң же 21% га өскөн. Облустагы жалпы калктын 1999-жылы 70% ын кыргыздар түзгөн. 1989-жылы 61%ды гана түзгөн эле. Мындан шаар жергесиндегилер 1999-жылы 64% ды, айыл жергесиндегилер 72% ды түзгөн. Ушуну менен бирге эле эмиграцияга байланыштуу орустардын саны үч эсеге же 36,1 миңге төмөндөгөн. Татарлар 2,3 % га же алты миңге, немецтер 6,6 эсеге же 3,8 миңге, украиндер 3,9 эсеге же жети миңге, күрддөр 3,8 эсеге же алты миңге төмөндөгөн. 1990-жылы облустан дээрлик бардык кырымдык татарлар көчүп кетишкен [3].

Акыркы мезгилдердеги миграциянын натыйжасында жергиликтүү улуттун өкүлдөрү өсүп, башка улуттун өкүлдөрүнүн саны азайды. Мисалы, орустар, украиндер, белорусстар, татарлар кескин түрдө азайды. Ошол эле учурда, мигранттардын көпчүлүгү кыргыздар экенин айтпай кетүүгө болбойт. Ошентип, миграциялык агымга дээрлик бардык улуттун өкүлдөрү дуушар болушууда. Ал эми мигранттардын этникалык жагын изилдөө азыркы учурдун талабына ылайык. Негизинен калктын аймактык жайгашуусун прогноздоодо, эмгек ресурстарын жайгаштырууда негизди ролду ойнойт. Мындай изилдөөлөр калктагы миграцияга дуушар болгон башка улуттардын бөлөк жаратылыштык, социалдык чөйрөгө гана эмес, жаңы этникалык чөйрөгө да көнүүгө шарт түзөт.

1999-2002-жылдары төмөнкүдөй өзгөрүүлөр болуп өттү: *миграциялык активдүүлүгү жогору* улуттар: орустар (17930 адам) жалпы калктын 2,1% ын түзөт. Биз иликтеп жаткан мезгилдин ичинде облустун аймагына 814 орус келген болсо, 3694 орус кетип, терс сальдо 2880 адамды түзүп, ал облуста жашаган жалпы орус калкынын 20,6% ын түзгөн. Татарлар (6933 адам) облустагы жалпы калктын 0,8% ын гана түзөт. Ошого карабастан аларда да миграциялык активдүүлүк жогору экендиги төмөндөгү цифралардан көрүнүп турат: келген татарлар - 374, кеткендер - 1458, б.а. келгендерге караганда кеткендердин саны төрт эседей жогору. Украиндер (2463 адам) жалпы калктын 0,3% ын түзөт. Келген украиндер - 169 адам, кеткендер - 718 адам болду. Ошентип, терс сальдо - 549 адамды же 29,15% ды түздү. Демек, миграциялык агым украиндерде - 29,15%, татарларда - 21,02%, орустарда эң күчтүү - 20,6%.

Миграциялык агымы орто улуттар: кыргыздар жалпы калктын (607036 адам) 69,8% ын түзөт. Төрт жылдын ичинде келген кыргыздар - 14585, кеткендер - 18528 адам болуп, терс сальдо - 3943 адамды (3,05%) түзгөн. Уйгурлар (3776 адам) жалпы калктын 0,4% ын түзөт. Келген уйгурлар - 75 адам, кеткендер - 133 адам болду. Мында терс сальдо 58 адам болуп, ал 3,52% түздү. Түрктөр (4842 адам) жалпы калктын 0,6% ын түзөт. Келген түрктөр - 60 адам, кеткендер - 165 адам болду. Ошентип терс сальдо - 105 адам же 3,4% ды түздү.

Миграциялык агымы төмөн улуттар: өзбектер (212030 адам) жалпы калктын 24,4% түзөт. Төрт жылдын ичинде облустун аймагына келген өзбектер 2024, кеткендер 3118 адам болуп, терс сальдо 1094 адамды (1,5%) түзгөн. Тажиктер (5236 адам) жалпы калктын 0,6% түзөт. Келген тажиктер 64 адам, кеткендер 112 адам болду. Терс сальдо 48 адам (2,13%) болду.

Жалпы миграциялык активдүүлүк украиндерде - 36,0%, татарларда - 26,4%, орустарда - 25,1%, уйгурларда - 5,5%, кыргыздарда - 5,4%, түрктөрдө -4,6%, тажиктерде - 3,3% жана өзбектерде - 2,4%. Миграциялык пассивдүүлүк өзбектерден байкалат. Демек, башка улуттарга караганда Кыргызстанда өзбектер бир топ ыңгайлуу шартта жашап жаткандыгы көрүнүп турат.

Облустагы орус калкынын 88% шаарларда, 12% айыл жерлеринде жашашат. Облуста жалпы калктын ичинен орустардын үлүшү 2,1% ды түзөт. Мындан шаарларда 7,9%, айылдарда 0,3%. Облустагы калктын орточо жашы 24 жашты түзгөн. Мындан орточо жаш кыргыздарда - 23,1 жаш, өзбектерде - 24,1 жаш, орустарда - 39,2 жаш, татарларда - 39 жаш, украиндерде - 49,4 жашты түзөт.

Көп улуттуу өлкөлөр үчүн тил маселеси эң орчундуу маселелердин бири. Себеби, тил баарлашуу каражаты болуу менен бирге, этностун эң негизги белгиси жана элдин маданиятынын элементи болуп саналат. Бир элдин тарыхын, маданиятын, каада-салтын, үрп адатын таанып билүү үчүн, алгач ошол элдин тилин билүү керек. Тил-ал элдин тарыхын, маданиятын, каада-салтын таанып билүүдөгү эң негизги курал, ал элдин жүрөгүнүн эшигин ача турган ачкыч. Тил - улуттун жүзү. Башка улуттун өкүлү биздин маданиятыбызды, тарыхыбызды, каада-салтыбызды таанып билгиси келсе, жүрөгүбүздүн эшигин ачкысы келсе, эне тилибизди эне тил деп таанышы керек [7].

Кыргыз Республикасында кыргыз тили мамлекеттик тил жана орус тилине расмий тил катары статус берилген. Жалпы калктын ичинде кыргыздар, өзбектер жана орустардын басымдуу көпчүлүгү (99% жогору) өз улутунун тилин эне тили катары таанышкан. Көпчүлүк татарлар (79,0%), тажиктер (81,2%), да өз улутунун тилин эне тили катары таанышкан. Ошондой эле, кээ бир улуттун өкүлдөрү (уйгур, түрк) эне тили катары кыргыз же өзбек тилин көрсөтсө, көпчүлүк татарлар жана украиндер эне тили катары орус тилин тандап алышкан.

Жалал-Абад облусунда 15 жаш жана андан жогорку жаштар 235,6 миң адам же 46% калк башка тилде сүйлөшөт, өзбектер жалпы саны боюнча 15 жаш жана андан жогорку жаштар башка тилдерде сүйлөшөт. 45,8 миң адам же 62% кыргыз тилинде, 52,4 миң адам же 71% орус тилинде сүйлөшөт. Татарлардын дээрлик бардыгы, ушул жаштагылары экинчи тили орус тили деп эсептешет. Мындан 34% татарлар кыргыз тилинде сүйлөй алышат.

Жалпысынан облуста 725,3 кыргыз болсо, анын ичинде 99,9% кыргыз эне тили катары кыргыз тилин көрсөтүшкөн, ал эми 0,06% өзбек тилин, 0,02% орус тилин көрсөткөн. Жалпы калктын өзбектеринин саны 250,7 болсо, анын 99,0% өзбек тилин эне тили катары эсептешсе, 0,7% кыргыз тилинде, 0,07% орус тилинде сүйлөй алышат. Орустар облуста 9120 болсо, 99,2% орус тилин эне тили катары таанышса, 0,5% кыргыз тилинде, 0,1% өзбек тилинде сүйлөй алат. Татарлардын дээрлик көпчүлүгү экинчи тил катары (15,8%) орус тилин тандап алышкан. Андан сырткары, 3,4% татарлар кыргыз тилин, 1,6% өзбек тилин билишет. Түрктөрдүн саны 5842 болсо, 39,3% өз улутунун тилин, 25,3% кыргыз тилин, 29,7% өзбек тилин тандап алышкан.

Жалпысынан, кыргыз, өзбек жана орустар өз улутунун тилин эне тили катары таанышса, татарлар орус тилине, ал эми түрктөр кыргыз жана өзбек тилдерине басым коюшкан. 1993-жылы облус өзүнүн 17577 адамын жоготуп, миграциялык кемүү 15464 адамды түздү. Бул жылы дээрлик көпчүлүк орустар, украиндер, татарлар, немецтер, казактар, өзбектер, белорусстар чыгып кетишкен. Кыргыздарды эсепке албаганда бардык улуттарда миграциялык кемүү катталган.

Жыйынтыктап айтканда, Жалал-Абад облусунун калкынын этнодемографиялык өнүгүүсүнө миграциялык жүрүмдөр чоң таасир тийгизет. Тышкы эмгек миграциясына негизинен эмгекке жарамдуу жаштар кетип жаткандыгына байланыштуу облустун этнодемографиялык өнүгүүсүнүн бардык тармактарында анын таасири байкалууда. Облустагы

калктын, анын ичинде өзгөчө кыргыздардын көпчүлүгү Россияга, Казакстанга барып иштеп келүү жана жашоо үчүн багытталган. Алардын активдүү миграциялык жүрүм-туруму негизинен социалдык-экономикалык себептер менен шартталган. Миграциялык жүрүмдөр жана калктын этнодемографиялык өнүгүүсү бири-бири менен тыгыз байланышта жана өз ара бири-бирине таасир тийгизип турушат.

Биздин изилдөөлөр боюнча Кыргызстандын түштүгүндөгү Жалал-Абад облусунун көп улуттуу калкы демографиялык жактан көптөгөн өзгөрүүлөргө дуушар болду. Калктын санынын динамикасына табигый өсүш жана миграция чоң таасир этет. Биз изилдеген мезгил ичинде Жалал-Абад облусунун калкынын саны жалпысынан өскөн.

Жыйырма жыл аралыгында Жалал-Абад облусунун калкынын этникалык курамы чоң өзгөрүүлөргө кабылды. Эмиграциянын күч алышы менен калктын курамында өзбектердин, тажиктердин үлүшү өскөн, орустардын, украиндердин, белорустардын, татарлардын, немецтердин үлүшү кемиген. Миграциянын таасири күчтүү болгон менен башка аз сандуу этностор мурдагыдай эле облустун аймагында жашап, анын көп улуттуу калкын түзүүдө.

Жалал-Абад облусунун калкы демографиялык жактан салыштырмалуу жаш. Калктын курамында балдардын жана өспүрүмдөрдүн саны көп. Улгайган адамдардын саны Кыргызстандын түндүк облустарына караганда аз. Жыныстардын ортосундагы дисбаланс жокко эсе. Улгайган жаштагы эркектердин саны аялдарга караганда эки эсеге аз.

Эгемендүүлүк мезгилиндеги саясий жана социалдык-экономикалык реформалар шартында калктын демографиялык өнүгүү маселелеринде, андагы табигый өзүн-өзү өндүрүү мүмкүнчүлүгүндө жана сапаттык өнүгүүсүндө көптөгөн өзгөрүүлөр бар. Калктын демографиялык өсүүсүнүн негизги фактору табигый өсүү болуп эсептелет. Жалал-Абад облусунун калкынын табигый өсүүсү жогору.

Өткөөл мезгилдеги экономикалык абалдын туруксуздугу, кардиналдуу реформалар учурунда облустун калкынын никелешүүсү төмөндөгөн. Айыл жана шаар калкында никелешүү жана ажырашууларда кээ бир айырмачылыктар бар. Кийинки эл каттонун материалдары көрсөткөндөй калктын ичинде аз санда болсо да мамлекеттик каттоодон өтпөгөн никелер пайда болууда.

Жалал-Абад облусунун калкынын арасында улуттар аралык аралаш никелер кеңири тараган. Этномаданий өнүгүүдөгү жалпылыктар аралаш үй-бүлөлөрдүн жаралышына жана өнүгүүсүнө мүмкүнчүлүктөрдү түзүүдө. Көп аралаш никелер кыргыз-өзбек, өзбек-кыргыз түгөйлөрүндө кездешет.

Негизинен шаар калкынын, өзгөчө акыркы мезгилдердеги шаардык кыргыз калкынын санынын көбөйүүсү табигый өсүүгө байланыштуу болууда. Ошондой эле, айылдагы калктуу пункттардын шаар статусуна ээ болуусу, айыл калкынын шаарга жана шаар тибиндеги поселокторго агылып келүүсүнө да байланыштуу болууда. Өзгөчө ички жана тышкы миграцияга байланыштуу облустун шаарларындагы калктын саны бирде көбөйүп, бирде кескин түрдө азайып жаткандыгын байкоого болот.

Азыркы ааламдашунун, информациялык технологиялар өнүккөн шартта шаардыктар да, айылдыктар да бардык жаңылыктардан кабардар болууну каалашат жана сыртка чыкканда пикир алмашуу үчүн орус тилин билүүнү зарыл деп эсептешет. Натыйжада мамлекеттик тилибиз болгон – кыргыз тили менен катар, эл аралык пикир алмашуунун тили болгон – орус тилине басым жасашууда. Ошондуктан кыргыз тилин мыкты билүү жашоону жакшыртууга абдан аз таасирин тийгизүүсү өкүндүрөт. Биз изилдеп жаткан аймак полилингвистикалык аймакка кирет. Бул жерде жашагандар кемиңде 2-3 тил билишет. Байкоо жүргүзүүнүн жыйынтыктары көрсөткөндөй, азыркы ааламдашуу шартында англис, түрк, кытай, араб тилдерин үйрөнүүгө аракеттер башка аймактарга караганда арбын.

Биздин изилдөөнүн жүрүшү көрсөткөндөй, Кыргызстандын жалпы абалына анын жарандары кайдигер карашпайт. Өлкөбүздүн келечеги өзүбүздүн колубузда, биздин аракетинибизге жараша экендигин сурамжылангандардын баары бир ооздон белгилешти. Өлкөдө тартипти калыбына келтирүү керектигин айткан жарандар маектешүү учурунда мамлекеттик чиновниктергекөп ишеним артпагандыктарын билдиришти. Мунун өзү эл менен

мамлекеттик ар түрдүү деңгээлдердеги чиновниктердин ортосунда, же башкача айтканда, эл менен бийликтин ортосундагы ажырым да эле бар экендигин кабарлайт.

Жалпысынан алганда, жалалабаддыктар жаңы турмуштук шартта өздөрү да өзгөрүшүүдө. Көптөгөн социалдык маселелерди чечүүдө, Кыргызстандын абалын ондоо үчүн бирдиктүү аракет жана тынымсыз эмгек керек экендиги талашсыз. Жалал-Абад облусунун калкынын этнодемографиялык өнүгүүсүнө миграциялык жүрүм чоң таасир тийгизет. Тышкы эмгек миграциясына негизинен эмгекке жарамдуу жаштар кетип жаткандыктан облустун этнодемографиялык өнүгүүсүнүн бардык параметрлеринде анын таасири сезилээрлик. Облустагы калктын, анын ичиндеги кыргыздардын көпчүлүгү Россияга, Казахстанга барып иштеп келүү үчүн багытталган. Алардын активдүү миграциялык жүрүм-туруму негизинен социалдык-экономикалык себептер менен шартталган. Миграциялык жүрүм жана калктын этнодемографиялык өнүгүүсү бири-бири менен тыгыз байланышкан жана өз ара бири-бирине таасир этип турушат.

Облустагы калктын санынын өзгөрүүсү социалдык-экономикалык, маданий жана демографиялык факторлордун биргеликте тийгизген таасиринин жыйынтыгы болуп саналат. Салттуу жашоо образы, көп балалуу болуу салты, үй-бүлө жана нике баалуулуктары, жагымдуу демографиялык түзүм калктын санынын өсүүсүнө шарт түзөт.

Этнодемографиялык жүрүмдөргө түздөн-түз таасирин тийгизген социалдык-экономикалык себептерге төмөнкүлөр кирет: оор экономикалык кризис, багууга муктаж болгон калктын үлүшүнүн жогорку деңгээли, инфляциянын жана жумушсуздуктун өсүүсү, миграция.

Облустагы шаарлар боюнча миграциялык жоготуулар аз өлчөмдө табигый өсүүлөр менен толукталса, негизинен облустагы райондордун кыштактарынан жана айылдарынан көчүп келгендердин эсебинен толукталды. Себеби, шаарлар өзүнө тартуусун сактап калууда. Айыл тургундары жакшыраак жашоо максатында шаарларга келүүсүн улантууда. Миграциялык жоготуулардын натыйжасында коомдо экономикалык, социалдык жана демографиялык маселелер күчөй баштады. Калктын активдүү, жөндөмдүү, ишке жарамдуу, билимдүү, квалификациясы жогору бөлүгү кыскарууда. Ошондой эле, эмгекке жарамсыз курактагы калктын салыштырмалуу салмагы жогорулады. Эмгекке жарамдуу курактын жогорудагыдай тобунун өсүүсү экономикалык абалдын оңолушуна шарт түзбөй келет.

Адабияттар

1. Авазбек уулу Р. Миграционные процессы в Ферганской долине: тенденции и проблемы [Текст] / Авазбек уулу Расул. -Ош: Б., 2014. – 180 с.
2. Алиев К.А. Демография [Текст] /К.А. Алиев. – Бишкек: Б., 2009. – 160 с.
3. Алайчиев Э.К. Кыргызстандын түштүк аймагындагы демографиялык маселелер [Текст] / Э.К. Алайчиев. – Ош: Б.и., 2011.– 116 б.
4. Асанканов А. А. Кыргыз: рост национального самосознания [Текст] / А.А. Асанканов. – Бишкек: Мурас, 1997. – 228 с.
5. Асанканов А. А. История Кыргызстана с древнейших времен до наших дней [Текст] / А.А. Асанканов, Ө.Ж.Осмонов. – Бишкек: Б.и., 2002. – 576 с.
6. Асылбеков, М.Х. Социально-демографические процессы в Казахстане (1917-1980) [Текст] / М.Х. Асылбеков, А.Б. Галиев. – Алма-Ата: Гылым, 1991. – 185 с.
7. Борисов, В.А. Демография [Текст]: учеб.для вузов / В.А.Борисов. – М.: Изд. дом «NOTA BENE», 1999. - 272 с.
8. Боярский, А.Я. Основы демографии [Текст]: учеб.пособие для экон. спец. вузов / А.Я. Боярский, Д.И. Валентей, А.Я. Кваша. –М.: Статистика, 1980. – 295 с.
9. Жалал-Абад облусу [Текст]: энцикл. / А.Касымалиев. – Бишкек: Кыргызстан, 2004. – 365с.